25447). Po velėna visu ilgiu buvo atidengtas statinio PR pamatas, kurio ilgis – 7,7 m, plotis – apie 48–50 cm, pamato gylis – apie 35 cm (3 pav.). Iš dalies atidengtų sienų plotis apie 48 cm, didžiausias išlikęs aukštis – 6 plytų eilės. Pamato apačioje klota eilė akmenų, virš jų naudotos 24,5x12x7,5, 24x?x7, ?x?x7 cm dydžio plytos. Atidengtos pamatų liekanos buvo datuotos XIX a. pabaiga–XX a. pradžia. Pastatas nugriautas ar sunyko savaime iki 1948 m. Greičiausiai tai ūkinės paskirties pastatas, fiksuotas 1921 m. dvaro plane.

Atliekant žvalgymus nugriautos dvaro tvoros (UK 25451) vietoje nustatyta, kad 1902–1905 m. statytos tvoros pamatai išliko tik fragmentiškai. Atidengti pamatai buvo iki 0,9–1 m pločio. Išlikusi apatinė stambių akmenų eilė buvo rišta kietu kalkiniu skiediniu ir moliu. Likusioje tvoros dalyje išliko tik griuvenos su palaidais akmenimis.

Žvalgymų metu visi aptikti pamatai buvo užpilti žemėmis, nebuvo ardomi. Surasti radiniai saugoti buvo perduoti JIKM.

New Žagarė Manor

The New Žagarė Manor (northern Lithuania, Joniškis district) is mentioned in historical sources from the beginning of the 16th century. In 1858, the manor was acquired by the Russian Count Dmitrij Naryškin. In the early 1860s, the Žagarė Manor house was built in the neoclassical style. It was surrounded by an English-style park, which was established in the mid-19th century.

Between 2021 and 2022, a total area of 41,500 m^2 was surveyed at the Žagarė Manor (Fig. 1). These surveys confirmed the results of archaeological excavations carried out in previous years: that the grounds of the manor park contain only a 19th- and 20th-century archaeological layer, with some artefacts. During the survey, fragments of four buildings or engineering networks were located in the grounds of the manor house.

A sewage sump dating from the late 19th to the early 20th centuries was unearthed adjacent to the left wing of the manor house. Fragments of another brick structure was found in the NE part of the manor grounds. The foundations may have belonged to a brick outhouse or a farmstead, built in the second half of the 19th century. The remains of the foundations of the third building (Fig. 2), dating from the late 19th to the early 20th centuries, were probably those of an icehouse. The building was demolished or abandoned before 1948. Fragments of a fourth building (Fig. 3) were uncovered to the SE of the gardener's house. The foundations found were probably related to the outbuilding or farmstead marked on the 1921 area plan. They may have been part of a porch or terrace. The building was demolished at the end of the 19th or beginning of the 20th century.

Ingrida Čičiurkaitė,
Rokas Kraniauskas

Švenčionių dvaras

2022 m. Švenčionių dvarvietėje (Švenčionys, Mokyklos g. 23) ir platesnėje jos aplinkoje – planuojamame sutvarkyti Kūnos upelio slėnyje – vykdyti žvalgomieji tyrimai ir žvalgymai. Teritorijos nėra saugomos kaip nekilnojamoji kultūros vertybė. Tyrimai inicijuoti mokslinio pažinimo tikslais ir kaip dalis ŠNM vykdomo projekto „Vytauto Didžiojo dvaras Švenčionyse – Lietuvos valstybės ištakas menančio kultūros paveldo aktualizavimas“. Tyrimai iš dalies finansuoti Lietuvos kultūros tarybos ir Švenčionių rajono savivaldybės.

Švenčionių dvaro istorija kaip ir miesto raida netyrinėta. Istoriografijoje aptinkame tik negausių užuominų apie šią valstybinę valdą. Švenčionys buvo vienas iš Nalšios žemės administracinių centrų, XIII a. valdytų Nalšios kunigaikščių Gerdenio ir Daumanto, tikėtina, po Mindaugo nužudymo perėjusių į tiesioginę LDK valdovų žinią. Flamandų keliautojas ir diplomatas Žiliberas de Lanua aprašo savo įspūdžius keliaudamas iš Daugpilio į Vilnių: 1414 m. sausį keliautojas išvyko iš Daugpilio ir įžengė į plačią girią, kurioje per dvi dienas ir dvi naktis nerado nė vienos sodybos. Pervažiavęs 7 ar 8 didelius užšalusius ežerus, pagaliau sustojo girios pakraštyje, karališkajame dvare už 15 mylių nuo Daugpilio (*Kraštas ir žmonės*: *Lietuvos geografiniai ir etnografiniai aprašymai (XIV–XIX a.)*. Vilnius, 1988, p. 49–53). Galbūt tai buvę Švenčionys. XV a. pradžioje Švenčionys tampa ne tik valdovo dvaru, svarbiu tranzito tašku kelyje į Padauguvį ir Rusią, bet ir besikuriančia miesto tipo gyvenviete.

2021 m. archeologinių tyrimų metu Švenčionių miesto parke, ties buvusia Daugpilio trakto ir Švenčionių dvaro kelio sankryža, aptikti XIV–XV a. kultūriniai sluoksniai ir pastatų struktūros (*ATL 2021 metais*, 2022, p. 395–402). 1414 m. Vytautas Švenčionyse funduoja vieną seniausių Rytų Lietuvoje parapijų (kartu su parapijomis Breste, Gardine, Perlojoje, Trakuose), čia pastatoma medinė bažnyčia. 1433 m. Žygimantas Kęstutaitis dovanoja Jonui Goštautui 25 dvarus, tarp jų ir Švenčionis (Juodagalvis J. *Švenčionys: dvaras–miestelis–miestas.* Vilnius, 2001, p. 7). Nuo tada dvaras priklauso Vilniaus tijūnams.

Vytauto Volungevičiaus disertacijoje ir vėliau išleistoje knygoje minimas įdomus faktas iš Lietuvos metrikos: „*Štai Lietuvos Metrikos Užrašymų knygoje yra platus 1519 m. sąrašas* maskvėnų belaisvių ir pilių, kuriose jie buvo „patupdyti“. Šios XVI a. pradžioje minimos Tikrosios Lietuvos pilys (Vilnius, Trakai, Kaunas, Gardinas, Naugardukas) daugiau ar mažiau atspindi pagrindinių vietos pilių situaciją (tarp pilių, kurios yra „užpildytos“ Maskvos belaisvių (вязънеи московъских) minimos rusėniškos pilys: Bielskas, Drohičinas, Melnikas, Brasta). Dalis kalinių buvo nuvežti į Nemenčinės ir Švenčionių dvarus“ (Volungevičius V. *Pilies šešėlyje.* Vilnius, 2015, p. 120).

Amžiams bėgant Švenčionių dvaro lokalizacija nugrimzdo užmarštin, pats dvaras istoriografijoje imtas painioti su vėlyvesniu Cirkliškio dvaru arba remiantis vietovardžiais ir hidronimais Švenčionių dvaro ir paties miesto ieškota gerokai toliau nuo miesto, „tačiau tik pastarųjų metų duomenys leidžia apie tai tvirtai kalbėti, lokalizuoti „pirmuosius“ Švenčionis apie 5 km į pietus nuo šiandieninio miesto“ (Vaitkevičius V. Iš ankstyvosios Švenčionių istorijos, *Kultūros paminklai.* Vilnius, 2003, t. 10, p. 10). Dvaro vieta visiškai užmiršta ir apleista, ją mena nebent Zadvarninkų (už dvaro) kaimo ir Uždvario gatvės pavadinimai. Istorinės kartografijos duomenimis, Švenčionių miesto tikrosios būklės plane *(LVIA*, f. 526, ap. 7, b. 5252) Švenčionių dvaras vaizduojamas dešiniajame Kūnos upelio krante (1 pav.), apie 500 m į ŠV nuo bažnyčios. XIX a. dvaro sodybos teritorija užėmė didžiulį 4 ha plotą, kuriame stovėjo du gyvenamieji pastatai ir 9 ūkinės paskirties pastatai. Iki Antrojo pasaulinio karo pabaigos išliko dvaro ūkinė dalis su 6 pastatais. Renkant sakytines žinias apie dvarą pavyko išsiaiškinti, kad didysis dvaro svirnas nugriautas XXI a. pirmajame dešimtmetyje nesuvokiant jo paveldosauginės vertės.

Tyrimų vietos parinktos vadovaujantis istorinių Švenčionių dvaro planu ir vietovės reljefu. Vietovės reljefas yra specifinis, kur dominuoja ovali kalva, orientuota PV–ŠR kryptimi, jos

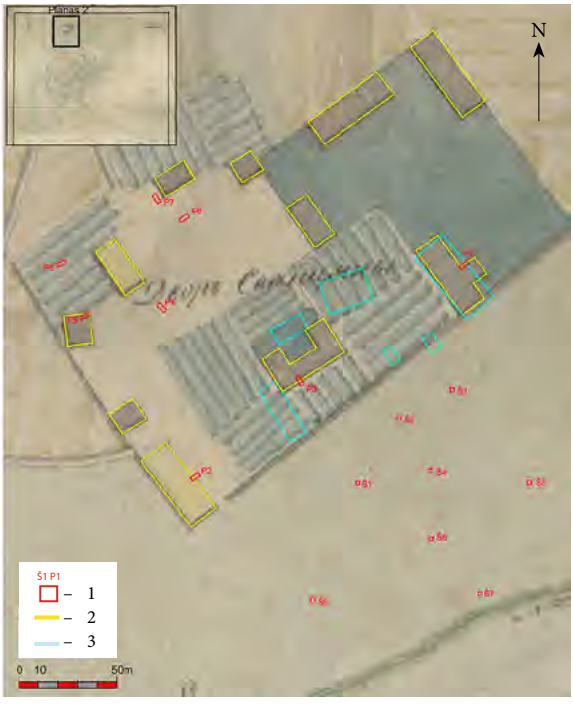

1 pav. Žvalgomųjų tyrimų Švenčionių dvaro vietoje situacijos planas ant 1838 m. Švenčionių miesto plano: 1 – archeologinių tyrimų perkasos ir šurfai; 2 – 1838 m. užstatymas; 3 – 1944 m. užstatymas.
R. Kraniausko brėž.

Fig. 1. Švenčionys Manor excavation plan superimposed on an 1838 map of the town of Švenčionys: 1 – trenches and test pits; 2 – buildings present in 1838; 3 – buildings present in 1944.

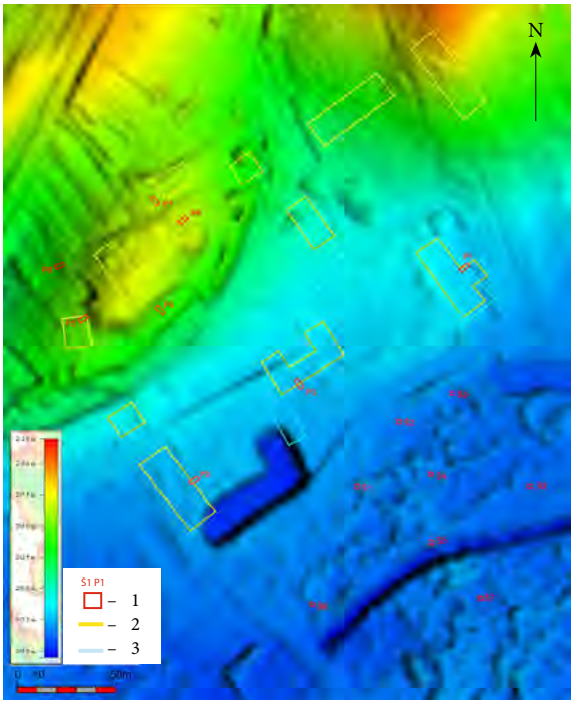

2 pav. Žvalgomųjų tyrimų Švenčionių dvaro vietoje situacijos planas ant LiDAR aukščių rastro: 1 – perkasos ir šurfai; 2 – 1838 m. užstatymas; 3 – 1944 m. užstatymas R. Kraniausko brėž.

Fig. 2. Švenčionys Manor excavation plan on a LiDAR elevation raster: 1 – trenches and test pits; 2 – buildings present in 1838; 3 – buildings present in 1944.

dydis apie 60x30 m, ji iškilusi apie H_{abs} 207,0 m (2 pav.). Nuo kalvos atsidengia vaizdingas Švenčionių miesto ir Kūnos slėnio peizažas. Kalva iš PR pusės leidžiasi į Kūnos slėnį, turi dvi apie 10 m pločio terasas. Iš PV kalvelės šlaitas status, galbūt suformuotas dirbtinai, iš ŠV ir ŠR apartas ir sulėkštėjęs. Ant kalvelės stovėjo pagrindinis dvaro gyvenamasis pastatas (rūmai (?)). Deja, šiuo metu čia stovi privatus gyvenamasis namas (Švenčionėlių g. 21), kurio šeimininkai nesutiko, kad greta jų pastato, tikėtinoje dvaro gyvenamojo namo vietoje, būtų atlikti tyrinėjimai. Dėl šios priežasties teko tyrimus vykdyti dvaro kalvos perimetru.

Ūkinė dvaro dalis išsidėsčiusi kalvos PR papėdėje, kur prasideda Kūnos slėnis. Ji išliko iki Antrojo pasaulinio karo pabaigos, tarybiniu laikotarpiu teritorija performuota, čia buvo kolūkio ūkiniai pastatai, skirti gyvuliams supirkti (vietinių vadinama *skatabaze*), vėliau sodo ir miško gėrybių supirktuvė, sandėliavimo vieta. Iš viso komplekso iki XXI a. buvo išlikęs



3 pav. Atidengti didžiojo dvaro kluono (ar svirno) pamatai perkasoje 1 iš viršaus. I. Čičiurkaitės nuotr.

Fig. 3. A top-down view of the foundations of the granary (or a barn) exposed in Trench 1.

tik didysis dvaro svirnas ar kluonas, liudininkų pasakojimu statytas iš raudonų molio plytų, turėjęs keturias baltas kolonas, tinkuotas kalkiniu tinku. Deja, šis pastatas ir kiti tarybinio laikotarpio statiniai nugriauti čia įsteigus komercinės paskirties suskystintų dujų saugyklą ir pardavimo vietą, teritorija suniveliuota, išlyginta, dalis užasfaltuota.

Tyrimais siekta aptikti dvaro pastatų pamatus dvarvietės PR dalyje, žaliosiose zonose. Tyrimai vykdyti kasant žvalgomąsias perkasas 2x5 m dydžio, iš viso ištirtos 8 perkasos, bendras 80 m^2 plotas. Dvarvietės PR dalyje ištirtos 3 perkasos. Perkasa 1 tirta didžiojo svirno pamatų, kurie sėkmingai lokalizuoti, vietoje (3 pav.). Perkasa 2 kasta dvaro personalo gyvenamojo pastato vietoje, perkasa 3 „U“ formos – ūkinio pastato vietoje. Deja, pastarųjų pastatų pamatai neišlikę, suardyti tvarkant teritoriją, palikti griuvenų sluoksniai. Perkasoje 2 aptikta ankstyva XIV–XV a. struktūra (židinys) paskatino tolimesnes paieškas koncentruoti ties dvaro kalva, kurios apgyvendinimas galbūt siekia viduramžius. Perkasa 4 ištirta kalvos PR pusėje esančioje antroje (artimesnėje prie kalvos) terasoje, kur aptikti radiniai nuslinkę nuo dvaro rūmų pastato. Perkasa 5 tirta ties kalvos PV riba. Perkasa



4 pav. Kalvos ŠR dalyje perkasoje 6 aptiktos XIII a. pastato struktūros – židinio (?) pjūvis. I. Čičiurkaitės nuotr.

Fig. 4. Cross-section of a 13th -century structure, possibly a hearth (?), located on the NE side of the hill in Trench 6.

6 tirta vienintelėje prieinamoje kalvos viršaus ŠR dalyje, kur yra valstybinė žemė, čia aptiktos ankstyvo pastato struktūros (4 pav.). Perkasos 7 ir 8 tirtos kiek toliau likusiu perimetru.

Žvalgomieji tyrimai pratęsti tiriant 2x2 m dydžio šurfus vietose, kur rengiamas Kūnos upelio sutvarkymo projektas. Iki įžemio ištirti

8 šurfai, bendras 32 m^2 plotas. Šurfai tirti Kūnos upelio slėnyje, salpoje, siekiant išsiaiškinti, ar čia yra kultūrinis sluoksnis, sietinas su dvaru ar miesteliu. Deja, durpingame salpos dirvožemyje aptikti tik pavieniai archeologiniai radiniai.

Tyrimų metu aptikti XVI–XX a. kultūriniai sluoksniai ir struktūros bei ankstyvesnės XIII–XV a. struktūros. Dalis archeologinių struktūrų datuota radioaktyviosios anglies tyrimais (iš viso 5 datos), kiti sluoksniai ir struktūros datuoti pagal radinių tipologiją. Nustatyta, kad Švenčionių dvaras įsikūrė dešiniajame Kūnos upelio krante esančioje ovalioje 60x30 m dydžio kalvoje, kurios šlaitai formuoti dviem terasomis, dabar išlikusi PR terasų dalis. Kalvos ŠR dalyje aptiktos XIII a. pastato struktūros, židinys (?) yra 1226–1292 m. (747±27) (FTMC–PE03–3) ir dvi stulpavietės su akmenimis. Kalvos pirmoje terasoje aptikta ir daugiau stulpaviečių, dvi iš jų datuotos XV–XVII a. Jų ^{14}C datos yra 1459–1635 m. (354±26) (FTMC–UF26–1) ir 1490–1642 m. (354±26) (FTMC–UF26–2). Kultūrinis sluoksnis kalvoje ir pirmojoje terasoje yra 17–81 cm storio, bet neišsiskiria atskiri laikotarpių horizontai, radiniai kultūriniame sluoksnyje datuojami nuo XVI iki XIX a., keramikos fragmentai galbūt yra ir ankstyvesni, vėlyvesni radiniai aptinkami kultūrinio sluoksnio viršuje.



5 pav. Kalvos P papėdėje perkasoje 2 aptikta XIV–XV a. pradžios struktūra – židinys. I. Čičiurkaitės nuotr.

Fig. 5. A 14th- or early-15th-century structure (a hearth) located at the S foot of the hill in Trench 2.

Tiriant dvaro aplinką, kalvos P papėdėje aptikta dar viena ankstyva struktūra – židinys, datuojamas XIV–XV a. pradžia. Jų ^{14}C datos yra 1310–1424 m. (568±28) (FTMC–PE03–1) ir 1298–1399 m. (621±27) (FTMC–PE03–2) (5 pav.). Kultūrinio sluoksnio storis į P ir PR nuo kalvos siekia 22–55 cm, datuojamas XVII–XIX a., galbūt ir ankstyvesnis, bet stipriai apardytas vėlyvesnės ūkinės veiklos. Dvaro kalvos papėdėje buvusi ūkinė dvaro dalis stovėjo iki XXI a. 1 dešimtmečio. XX a. II pusėje čia stovėjo tarybinio ūkio pastatai, viršutinė stratigrafija smarkiai išniveliuota, susiformavę vėlyvi XIX–XX a. kultūriniai sluoksniai su griuvenomis ir žvyru, jų storis yra 17–57 cm.

Iš ieškomų dvaro pastatų pamatų pavyko aptikti didžiojo kluono (ar svirno) pamatus, kurie yra po niveliaciniu sluoksniu, apie 40 cm gylyje, datuojami XIX a. Norint aptikti kitų pastatų pamatus, paieška turi būti tęsiama. Galbūt dalis medinių ūkinių pastatų akmeninių pamatų neturėjo, jų vietas parodo tiktai aptiktos stulpavietės.

Tyrimų metu suinventorinti 245 radiniai ir 8 ypatieji radiniai, datuojami XIII–XX a. (6 pav.). XVI a. pabaigos–XVII a. pradžios plokštinių koklių fragmentai dengti žalia glazūra, dekoruoti maureskos ornamentu (7 pav.), aptikta ir reta Raereno keramikos ąsočio šukė (8 pav.), datuojama XVI a.

Vadovaujantis surinktais duomenimis galima kelti prielaidą, kad Švenčionių dvaras įsikūrė ankstyvųjų viduramžių XIII a. sodybos, galbūt Nalšios didiko kiemo, vietoje. Tikėtina, kad Nalšios didiko kiemas tampa valstybine



6 pav. XIII a. struktūroje rastas puodas. I. Čičiurkaitės nuotr.

Fig. 6. Vessel found in the 13th-century structure.

0 5 cm



7 pav. XVI a. pabaigos–XVII a. pradžios plokštinio koklio fragmentas. I. Čičiurkaitės nuotr.

Fig. 7. Fragment of a panel stove tile, end of 16th–start of 17th centuries.

0 5 cm



8 pav. Raereno keramikos ąsočio XVI a. šukė. I. Čičiurkaitės nuotr.

Fig. 8. Sherd of a 16th-century Raeren pottery jug.

0 3 cm

valda kilus vidiniams LDK konfliktams, o XV a. pradžioje čia jau steigiama parapija ir kuriasi miestas. Kalvos papėdėje taip pat buvusi sodyba, galbūt to paties kiemo priklausinys. Įtvirtintos kalvos ir papėdės kompleksas greta upelio primena vėlyvojo geležies amžiaus kultūrinio kraštovaizdžio elementus, beje, papėdės židinyje aptikta ankstyvos kultūros sorų kruopų, kurios vėlyvaisiais viduramžiais jau nekultivuotos. Gali būti, kad Švenčionių dvarvietė yra tas retas pavyzdys, iš kurio matyti, kaip gyvenamoji vieta virsta administracine ūkine vieta ir kaip išsaugomas tęstinumas nuo ankstyvųjų viduramžių iki naujųjų laikų. Švenčionių dvaras toje pat vietoje išlieka iki pat XIX a. vidurio.

Švenčionys Manor

An attempt to locate the site of Švenčionys Manor was carried out in the N part of the town of Švenčionys (23 Mokyklos St. and its surroundings), on the right bank of the Kūna stream (Fig. 1). The area is not protected as an immovable cultural heritage property. Cartographic and geophysical methods were applied prior to the excavation, which comprised 8 trenches (5 x 2 m each) and 8 test pits (2 x 2 m each) with a total area of 112 m^2.

The excavation revealed archaeological layers and structures from the 16th–20th centuries, as well as earlier structures from the 13th–15th centuries. Some of the archaeological structures were dated using radiocarbon (5 dates in total), while other layers and structures were dated according to the typology of the finds. It was determined that Švenčionys Manor was located on an oval hill (60 x 30 m) on the right bank of the Kūna stream, the slopes of which were composed of two terraces, but only the SE part of the terraces is preserved (Fig. 2). In the NW part of the hill, remnants of a 13th-century building were found, including a hearth (?) (Fig. 4) and two postholes with stones. The first terrace contained several more postholes, two of which were dated to the 15th–17th centuries. The archaeological layer on the hill and on the first terrace was 17–81 cm thick, but there was no distinction between periods. The finds therein were dated from the 16th to the 19th centuries. The pottery fragments may belong to an earlier period, and later finds were distributed in the upper levels of the archaeological layer.

Another early structure was discovered in the surroundings of the manor, at the S foot of the hill: a hearth dating from the 14th to early 15th centuries (Fig. 5). The thickness of the archaeological layer to the S and SE of the hill

was 22–55 cm, and it was dated to the 17th–19th centuries, possibly earlier. The layer was heavily disturbed by later agricultural activity. The farmstead part of the manor at the foot of the hill remained until around 1910, and was later replaced by Soviet farm buildings. The upper stratigraphy was aggressively levelled: the late-19th- and 20th-century archaeological layers contained rubble and gravel, ranging from 17 to 57 cm thickness.

Of the foundations of the manor buildings, those of the great granary (or a barn) were found (Fig. 3) under the levelling layer at a depth of around 40 cm, and they date back to the 19th century. Some of the wooden outbuildings may have lacked stone foundations, and their locations are only indicated by the presence of postholes.

During the excavation, 245 artefacts and 8 special finds were catalogued, attributed to the 13th–20th centuries (Fig. 6). Notable finds include fragments of late-16th or early 17th-century green-glazed panel stove tiles decorated with a Moresque ornament (Fig. 7) and a rare sherd of a 16th-century Raeren pottery jug (Fig. 8).

Linas Girlevičius, Povilas Zaremba

Jonušo Radvilos rūmai Vilniuje

2022 m. rudenį pratęsti po ilgesnės pertraukos 2020 m. atnaujinti (*ATL 2020 metais*, 2021, p. 283–292) archeologiniai tyrimai Vilniaus Jonušo Radvilos rūmų pastatų komplekso (UK752) teritorijoje Vilniuje, Vilniaus g. 24. Ruošiamasi rekonstruoti J. Radvilos rūmus, išryškinant neišlikusias rūmų dalis, moderniomis priemonėmis atkartojant buvusį rūmų pavidalą. Projektuotojams norint įgyvendinti šį siekį buvo svarbu žinoti tikrąsias rūmų neišlikusių paviljonų vietas, todėl vienas pagrindinių 2022 m. vykusių žvalgomųjų tyrimų tikslų buvo identifikuoti J. Radvilos rūmų neišlikusių paviljonų liekanų kampų tikslias vietas, nustatyti tų liekanų parametrus. Taip pat siekta nustatyti,

1 pav. Situacijos planas: 1 – nuogrinda su lataku; 2 – mūras; 3 – 2022 m. tirti šurfai; 4 – kultūros vertybių registro objektų ribos. L. Gudonio brėž.

Fig. 1. Area plan: 1 – stone-paved drainage gully; 2 – masonry structures; 3 – test pits excavated in 2022; 4 – boundary of the protected cultural heritage site.

